

SOLOVJETSKIJ-KLOSTRET

OCH DESS BETYDELSE I KAMPEN

MELLAN SVERIGE OCH NORD-RYSSLAND

Av konsul HARALD TROLLE

VID Onegavikens öppning mot Vita Havet, ungefär sextio kilometer öster om staden Kem, ligger de sex Solovjetskij-öarna. Den sydöstra delen av huvudön, Solovjetsk, vars storlek är en femtedel av Ölands, domineras helt och hållet av det berömda klostret, som haft ett ofantligt inflytande på hela den nordryska kulturen och vilket tidvis även spelat en förhållandevis stor roll i såväl inre som utrikespolitiskt avseende.

Klostrets arkiv och framför allt dess handskrivna krönika innehåller många intressanta upplysningar, som även i stor utsträckning beröra Sverige och dess upprepade försök under 15- och 1600-talen att med sig införliva dessa områden, värdefulla framför allt på grund av de ofantliga naturliga rikedomar av allehanda slag, som finnas där. Huruvida dessa arkivhandlingar fortfarande finnas kvar i klostret och om detta fortfarande existerar i sin gamla egenskap är för närvarande ej bekant; måhända har det gamla arkivet under de strider, som förekommit i dessa trakter, särskilt mot slutet och efter det första världskriget, gått förlorat, kanske har det förts i säkerhet till något centralarkiv. Överhuvud taget äro de uppgifter, som numera nå yttervärlden från denna avlägsna bygd, mycket sparsamma. Full bekräftelse har icke erhållits om munkarnas fördrivande från ön och att den, liksom också småöarna omkring, numera skulle användas såsom förvisningsort.

Men före bolshevikrevolutionen var det en helig ö, munkarnas ö, och klostret var det andra i rangordningen för de heliga valfartsorterna i Ryssland. Ärligen besöktes det också av massor av pilgrimer, som under långa och många månader hade vandrat till fots, stundom ända från Syd-Rysslands sommarvarma trakter, för att här vinna de andliga förmåner, som tillkom dem, som underkastat sig denna möda. Under sin långa vandring måste dessa pilgrimer för sitt uppehälle förlita sig på givmilda och gästfria

medmänniskors välvilja. De betraktades av folket med vördnad, när de voro på väg till klostret, men nästan såsom heliga, då de återvände därifrån. De gingo in i husen, tiggde ingenting, sutto bara stilla och sågo framför sig, liksom stirrande in i någonting, som en annan inte kunde upptäcka.

Före det första världskriget gick färden till Solovjetskij-klostret båtledes från Archangelsk. Det var en sällsam upplevelse att komma till denna fjärran belägna ö en tidig morgontimme en ljus och klar sommardag. Man väntade icke att finna någonting sådant häruppe i norr, så avlägset från Golfströmmens värmande inflytande. Det var gammal, månghundraårig kultur. Det mäktiga klostret, de många vackra, vita kyrkorna med sina gröna kupoler och gyllene kors, inbäddade i en nästan sydländskt yppig grönska, höga, värdiga, nästan majestätiska träd, allt bildade tillsammans en tavla, som man inte gärna glömmer och som man under alla förhållanden icke sammanställer med den »ruggiga pomortrakten». Lägg härtill en minutiös, nästan holländsk renlighet, så främmande för allt vad man haft erfarenhet av på rysk landsbygd. En engelsk författare, som i medio av 1800-talet besökte ön, faller i hänförelse över den och gör i sin dagbok följande anteckning: »Solovjetsky, näktergalens ö! Hit kommer den underbara lilla varelsen, som på påskdagen sjungit i Granadas skogar, för att på uppståndelsedagen förena sin stämma med klosterklockornas melodiska klang.»

Klostret grundades 1429 av den från den då redan 400-åriga kyrkan i Novgorod av fader Sabbatheus, vilken tillsammans med en av sina medhjälpare Zosimus, som blev klostrets förste igumen (abbot), sedermera helgonförklarades av den ortodoxa kyrkan. Bägge vila i Förklaringskatedralen i två praktfulla sarkofager av rent silver, vilka vardera uppgivas väga omkr. 1200 kg. Under århundradenas lopp uppbyggdes här den ena kyrkan efter den andra, som fylldes med dyrbara gåvor och sällsamma målningar.

Redan på Ivan den förskräckliges tid användes klostret såsom förvisningsort och många kända personer ur Rysslands politiska historia ha sina namn förbundna med Solovjetskij-öarna. Som ett bevis på klostrets makt kan nämnas, att år 1667 gjorde dess fäder och munkar uppror mot patriarken Nikon och vägrade att lyda tsar Alexejs befallningar. Under nio år höllo de stånd mot de trupper, som denne sände dit för att betvinga dem. Först genom förräderi av en munk lyckades man intaga det.

Man kan inte undgå, när man vandrar omkring på denna märk-

liga plats, att känna sig förflyttad tillbaka långt i tiden. Trots den välvårdade parken, trots den lilla ångbåten vid kajen slår en viss 1500-talsstämning emot den besökande. Allt är så lugnt och stilla, av oron därute i världen förspörjes intet. På livegenskapens tid uppgick befolkningen till omkring 5 000, men nu har den sjunkit till ett tusental. Endast män få vara bosatta på huvudön. Fiskmåsarna intaga en alldeles speciell ställning och betraktas nästan såsom heliga. En munk berättade, att orsaken härtill var, att en gång på 1500-talet, då Johan III:s trupper belägrade ön och fäderna befallt sig i Guds hand, hade Gud begåvat måsarna med människotunga. Då nu svenskarna, vart de än kommo, hörde massor av mänskliga röster, trodde de, att klostret försvarades av en överväldigande stor styrka och drogo därifrån utan att våga anfälla. Måsarna äro också nästan tama, de göra sig ingen brådska att gå ur vägen. En resenär förklarade en gång, att de äldre måsarna på Solovjetsk faktiskt gingo omkring med en min av helighet och sågo på något sätt världsfrämmande ut. Men om man strök en ung mås över ryggen vilket lätt lät sig göra, samlade de sig till ilsket försvar.

Frågan om äganderätten till de områden av vår världsdal, som ligga vid Ishavskusten, ha under långa tider varit ett tvistemål mellan Sverige, Ryssland och Danmark-Norge. De svenska birkarlarna idkade handel ända häruppe och uppburo skatt av de kringströvande lapparna, vilket även danskarna och ryssarna gjorde. Alla beskyllde varandra för obehöriga intrång och upprepede underhandlingar ägde rum. På det svensk-danska mötet i Flakebäck 1591 förklarade de svenska delegaterna, att svenska lappfogdar sedan länge tagit skatt av befolkningen i dessa trakter och »där Sveriges krona tog skatt, såväl vid sjösidan som vid fjällen, där hade hon ock rätt till folk, land och vatten».

Med Ryssland träffades en uppgörelse i freden i Teusina 1595, då gränserna bestämdes. Därmed var dock ej det svenska intresset för dessa trakter slutligt avfört. Sveriges önskan att behärska den ryska handeln västerut medförde givetvis också ett behov att täppa till vägen över Archangelsk, som under denna tid allt mer och mer växte upp till en rysk exporthamn, särskilt på England.

Klosterarkivet på Solovjetsk innehåller åtskilliga handlingar och relationer rörande de svensk-ryska stridigheterna om dessa områden. Klostret, som var ett centrum för det ryska kulturarbetet i dessa trakter, ägde betydande jordområden, som berördes mycket livligt av de upprepede fientligheterna. Enligt klosterkrönikan

skall svenskarna redan på tsar Ivan IV:s tid, troligen på 1570-talet, ha angripit klostret, som rapporterade därom till tsaren, vilken skickade upp skyddstrupper. 1579 förstärktes klostrets militära besättning och redan samma år upprepade svenskarna sitt anfall på klostret, där en träfästning nu uppförts. Denna gång fördrevos svenskarna, men 1580 kommo de igen, 3 000 man starka, från Kajana och försökte ånyo, även denna gång förgäves, att intaga klosterfästningen. Sedan svenskarna dragit därifrån byggde en krigskunnig munk, Trifon, om befästningen och kringgärdade den med en väldig stenmur, som än står kvar.

En klostermunk förklarade i ett samtal med förf., att enligt hans mening hade Johan III en ur svensk synpunkt stor tanke, som skulle ha gått ut på att genom erövring av dessa trakter skapa en naturlig gräns mellan Sverige och Ryssland. Den skulle ha gått från södra punkten av Onegabukten av Vita Havet genom de otillgängliga ödemarkerna söder därom över Onega- och Ladoga-sjöarna fram till Finska Viken. Därmed skulle Kolahalvön med dess ofantliga naturrikedomar ha blivit svenskt. Munkens spekulationer må stå för hans räkning men de förefalla ej alldeles osannolika och säkerligen skulle sådana planer ha kunnat genomföras under denna tid, då Ryssland stod på upplösningens brant, om mera kraft och allvar från svensk sida inlagts i företaget. Att så ej skedde, torde väl ha berott på, att man ansåg denna krigsskådeplats vara av alltför sekundär betydelse i förhållande till den söderut, där den stora kampen om Ryssland utkämpades. De svenska åtgärderna förefalla ha varit mer eller mindre sporadiska.

1589 hade trupper från Solovjetskijklostret anfallit Kajana och åsamkat viss förstörelse där. Påföljande år kommo svenskarna på hämnandetåg till Vita Havet. Klosterkrönikan berättar härom: »I ett antal av 700 man kommo de i båtar utför Kovda-floden, härjade och brände i Kolaområdet byarna Kovda, Umba, Kieretti och andra vid havet belägna byar, föllo därefter in i byn Kem och plundrade där alla bostadshusen. Därefter återvände de uppför Kem-floden». Klosterbesättningen förstärktes ånyo och på hösten samma år gingo de tillsammans med de ryska trupperna på fastlandet, nu omkring 1 300 man, mot den finska gränsen där de, alljämt enligt klosterkrönikan, »anföllo och plundrade byar ända nere vid Uleå- och Siikajoki älvar, härjade Ostrowsk (Karlö utanför Uleåborg?) och Kelokolsk (Kelloby?) samt togo Limingo fäste med storm». Härifrån måste de emellertid draga sig tillbaka, ty svenskarna gjorde ifrån Lapplands nordgräns ett härjningståg in i

Vitahavstrakterna. »Oregerliga och illasinnade finnar, uppeldade av nytt hat», säger krönikan, »nedbrände och förstörde i grund det petschenkiska klostret i närheten av Vardöhus, dödade klostrets abbot Gurij och många munkar och lekmän. Tredjedag jul anföllo de Kolafästningen. De belägrade invånarna gjorde många utfall och slutligen blevo barbarerna i grund slagna.» Sextio soldater skall ha dödats och resten flytt. »Detta avskräckte dock icke finnarna, ty under anförande av överstarna Laurin och Hans samt understödda av svenskarna gjorde de ett nytt anfall, härjade och plundrade både Kronans och Klostrets egendomar, saltsjuderier, brödmagasin, fiskerier m. m., dödade hästar och kreatur och togo många bönder till fånga. Herrens tempel plundrades och brändes.» Efter någon tid skulle de emellertid ha fördrivits av de ryska bönderna tillsammans med klostrets streltser.

Därefter förefaller det att ha varit lugnt en tid på Ishavsgränsen. Det är först 1609, som Sverige återkommer i klosterkrönikan. Genom Viborgsfördraget hade Carl IX lovat att understödja den valde tsaren Wassilij Ivanovitj Schuiskij mot den falske Dimitrij, usurpatorn. Det var av viss betydelse då, att Solovjetskijklostrets inställning till de bägge tsarerna utforskades, då dess inflytande sträckte sig vida över det nordliga landet. Ingenting finnes som talar för att klostrets ledning gick emot tsar Wassilij, men med all sannolikhet kan man antaga, att det i denna svåra tid ställde sig avvaktande. Carl IX:s uppdrag i detta avseende gavs åt Isaac Behm, som i sitt brev till igumenen i Solovjetskij tecknar sig såsom »H. Maj:ts Konung Carl IX:s befälhavare över Uleåborg, Kajana och Österbotten». Brevet är ställt till »den store sumschka vojevoden», vilken förnämliga titel hade tillagts igumenen Antonij i Solovjetskij-klostret. Ställningen såsom vojevod, d. v. s. högste chef för den lokala förvaltningen med vissa militära befogenheter, torde kunna förklaras av att klostret hade dels en egen dels en av Moskva-myndigheterna ditkommenderad besättning, samt att på klostrets områden hade uppförts en del befästningar (ostroger), till vilka trupper förlagts.

Isaac Behms första brev är av följande lydelse:

»Jag, Isaac Behm, gör veterligt för den store vojevoden, att jag erfarit, att det är nu två tsarer i Ryssland, ty vissa av Edra magnater hålla med Wassilij Ivanovitj Schuiskij såsom patriarken metropoliten, erkebiskoparna, församlingarnas prostar, bojarerna, vojevoderna, djakerna, adelsmännen, bojarsönerna och de i Ryssland bosatta utländska köpmännen liksom ock allt ryskt köpmansfolk och de hava valt Was-

silij Ivanovitj Schuiskij till tsar och utkorat honom till storfurste. Men det finnes andra, som hava förgätit tron, lagarne och sina kyssar på korset; dessa hava förrätt den gamle herren och valt en annan, som kallar sig Dimitrij, vilken har dragit in polacker och litauer i landet och ingen vet, vad han är för slags människa. Därför frågar jag Dig, med vem Du håller — med Wassilij Ivanovitj Schuiskij eller Dimitrij, som polackerna och litauerne hava satt till tsar och storfurste över Eder. Men metropoliten, patriarken, erkebiskoparna, församlingarnas prostar, bojarerna, vojevoderna, djakerna, adelsmännen, bojarsönerne och de i Ryssland bosatta utländska köpmännen liksom ock allt ryskt köpmansfolk, som hålla på Wassilij Ivanovitj Schuiskij, hava skrivit till vår stormäktigste Konung och skickat sändebud till vår stormäktigste Konung och begärt, att vår stormäktigste Konung skall komma det ryska riket till hjälp mot dess fiende och vår stormäktigste Konung vill komma det ryska riket till hjälp mot dess fiende. Och nu har vår stormäktigste Konung skickat sin krigshövitsman greve Joachim Friedrich Mansfield, liksom också sina furstar och anförare Jacob Pontus, Axel Kurk, Tönne Göransson och Anders Boije med stor krigsmakt; dessa skola komma det ryska riket till hjälp mot främmande och eget krigsfolk. Därför vill jag av Dig säkert få veta, med vem Du håller och om Du är nöjd med vår stormäktigste Konungs hjälp. Men jag har vår Kungl. Höghets befallning och uttryckliga order, att jag med vår stormäktigste Konungs krigsstyrka skall komma Dig till hjälp, men låt mig nu veta: vem är Din tsar och storfurste? Vill Du att vår stormäktigste Konungs hjälp skall komma?

Skrivet i vår Kungl. Höghets arvstad Kajaneborg i året 1609 efter Kristi börd.»

Det framgår icke av klosterkrönikan, om något svar avlåtits å detta brev. Antagligen skedde ej så, ty, som ovan nämnts, är det troligt, att klostret liksom den ryska kyrkan i övrigt vid denna tidpunkt ställde sig vid sidan av striden. Dess ingripande, som också skulle komma att bli avgörande, ägde rum vid ett senare tillfälle, då den också räddade det nationella Ryssland. Å andra sidan kan man knappast antaga, att det ortodoxa prästerskapet skulle sluta upp kring den falske Dimitrij, vilken övergått till den romersk-katolska läran. Klostret hade också ekonomiskt understött tsar Wassilij genom en gåva av 3 100 silverrubler. Det förefaller dock otroligt, att klosterfäderna med gångna tiders stridigheter med svenskarna i friskt minne, i och med mottagandet av ett brev från den svenske kommandanten i Kajaneborg skulle låta det ingrodda hatet genast vändas i förtroende och samgående.

Behm avlåter också efter en kort tid ett nytt brev till igumenen, vilket är av följande lydelse:

»Jag, Isaac Behm, gör veterligt för Dig, Du store munk i Solovjetskij kloster, att jag förnummit, att nu härska tvenne storfurstar över

ryssarne och att några ryssar synas hava glömt sin Gud och den ed, som de svurit. De hava avfallit från sin rätte tsar och storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij och hava givit sig under en, som heter Dimitrij, som litauerne hava satt till tsar över Ryssland. Och han säger, att han är Iwan Wassiljevitjs son, vilken dock redan är död, och han vill utrota den gamla grekiska religionen. Andra hålla dock fast vid det rätta och hylla sin rättmätige storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij. Jag fruktar, att Ni så länge hålla på att byta storfurstar, att litauerne komma att hugga huvudena av oss. Så tänker litauerne: de skola utrota den grekiska religionen och mörda alla ryssar och underlägga sig hela det ryska landet. Min store och mäktige Konung vill alla ryssar väl och tänker hjälpa det ryska riket mot de otrogna litauerne, så att Ni alla kunna, såsom hittills, bibehålla Eder grekiska religion och han är icke sinnad att låta litauerne göra det rättroende ryska folket till sina fångar. Och därför har min store, mäktige och allernådigste Konung, rörd av bönerne, som Eder tsar och storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij och alla ryssar i Ryssland, metropoliten, erkebiskoparna och bojarerna och vojevoderna och adelsmännen och bojarsönerne och köpmännen hava riktat till honom, befallt sina stora härförare, att de med Edert och med min store Konungs krigsfolk och härsmakt skola draga till det ryska landets hjälp mot dessa polska och litauska folk. Redan har den gamle härföraren Jacob Pontus de la Gardie, Herr Pontus' son, liksom ock Tönne Jöran, anförarens son, samt Axel Kurk dragit till Wiborg för att vara där och med det folk, som de hava med sig, bistå ryssarne mot deras fiender. På grund av den enträgna bönen skall också greve von Mansfield, som är den störste i det livonska landet, vara där med all sin makt och bistå den ryske storfursten Wassilij Ivanovitj Schuiskij och jag hoppas till Herren, att de skola kunna fördriva den äventyraren Dimitrij och alla dem, som bekriга den grekiska religionen och Ryssland. Min allernådigste Konung har befallt mig, att jag skall här också ingripa och låta döda alla förrädare, som hava avfallit från sin rättmätige tsar och storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij. Men de som vilja hålla sig till sin rättmätige tsar och storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij och stå emot Dimitrij och hans anhang, dessa är jag befalld att hjälpa mot alla deras fiender och intet ont skall övergå dem. Jag vill stå tillsammans med dem mot Edra fiender, men emedan Du är en Guds man, bör Du tala till folket och säga det, att det skall hålla sig till sin rätte tsar och storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij och icke handla så oförnuftigt, att det väljer till tsar den, som redan sedan lång tid tillbaka är död, eller tillåter litauerne att tillsätta en tsar eller furste, som icke älskar det. I Ryssland har sedan gamla tider funnits ett fritt folk, som har haft sin egen religion, egna furstar och tsarer, men litauerne hava fruktat det ryska folket. Därför är det en stor skam, att Ni antaga till herre vilken äventyrare som hälst, som litauerne önska. Men tro icke, att han är Iwan Wassiljevitjs levande son, som sedan länge är död. Som alla här i världen veta, är han död. Och den Dimitrij, som nu kallas Dimitrij, är en äventyrare och lögnare, liksom alla, som hålla med honom. Tagen Eder därför i akt, ty dessa goda litauer vilja utrota den ryska religionen och det

härliga ryska folket och avse att göra sig till herrar över alla ryssar. Och när de med sin Dimitrij hava tagit makten, så komma de att slå ihjäl patriarken, metropoliten, munkarna, furstarna, bojarerna och bojarsönerna. På samma sätt hade den gamle Dimitrij, som nu är död, avsett att göra med Eder, om han hade levat längre. Och han utgav sig också att vara Iwan Wassiljevitsj son, men det var han ej, utan en äventyrare och lögnare som också den är, som nu påstår sig vara Dimitrij. Och han är utsänd av den romerske påven, ja, till och med av den romerske kejsaren för att bedraga ryssarne och de vilja på detta sätt utrota den grekiska religionen och göra det härliga ryska folket till fångar. Därför skola alla ryssar taga sig klokt i akt gentemot den litauske bedragaren och hålla sig till sin rätte tsar och storfurste Wassilij Ivanovitj Schuiskij och driva ut litauerne, som nu ligga över ryssarne och vilja förgöra Eder och hela det ryska folket. Skriv till mig ett svar, om vem det är, som Du håller på och om min nådige Konungs hjälp är av nöden. Skrivet är 1609 den 23 februari.»

Det finnes inte heller beträffande detta brev någonting i klosterkrönikan, som tyder på att det besvarats. Därefter nämnes Sveriges namn på nytt först 1611. Under tiden hade som bekant förhållandena i det inre Ryssland förändrats i hög grad. Tsar Wassilij hade blivit tillfångatagen av polackerna och tvingats att gå i kloster, den falske Dimitrij, som understötts av Sigismund Vasa, hade mördats och såsom pretendent till tsartronen efter honom hade han framfört sin äldste son Vladislav, som också hyllades såsom sådan i Moskva. Redan tidigare, midsommardagen 1610, hade svenskarna under Jacob de la Gardie tillfogats ett avgörande nederlag av den polske hetmanen Stanyslaw Zolkiewsky.

Som ett motdrag mot polackernas försök att underlägga sig Ryssland gick de la Gardie mot Novgorod, den vid sidan av Moskva mäktigaste staden i Ryssland, vars beslut i regel följdes av de nordliga delarna av landet, och han lyckades den 16 juli 1611 intaga staden. Här tvingade han de församlade representanterna att ingå ett fördrag med Sverige, erkänna dess konung såsom skyddsherre och förbinda sig att välja en av hans söner till tsar. Därmed var det ryska riket delat i tvenne läger och det var under sådana förhållanden, som det svenska intresset för Nord-Ryssland växte sig starkare och tog mera bestämda former. Man torde kunna göra det antagandet, att Carl IX ville begagna sig av »den stora oredan» och bemäktiga sig vissa områden i norr för att på så sätt vid en kommande underhandling ha kunnat skapa ett fait accompli. Han lät sin nye kommandant på Nordfronten Andreas Ludenskij i brev till igumenen i Solovjetskij framställa klagomål om verkliga eller förmenta ryska överfall på den svenska gränsbygden:

»Jag Andreas Stivart Ladik Ludenskij samt min kamrat och vän Erik Hare gör veterligt för Dig och hela Brödraskapet, att vår nådige Herre och Konung har sänt mig med sin stormäktiga och tappra krigshär för att hjälpa Edert land mot Edra fiender, polackerna och litauerna, och befallt mig att taga denna väg till vår store krigsledare Jacob Pontus, så att polackerna icke skola få kännedom om min styrka. Och då jag i april månad kom till gränsen, icke som fiende, och Edra bönder fingo reda på, att vi kommo, då löpte de alla från sina gårdar och jag råkade i sådan bröd-nöd, att jag endast med stor möda kunde uppnå byn Tschopa. Jag hoppades, att jag snart skulle kunna komma fram till vår befälhavare Jacob Pontus, men då jag fann, att vi på grund av hunger icke kunde komma dit, då alla bönderna sprungo sin väg, och vi icke kunde få något för pengar, så återvände jag med mitt krigsfolk till vårt eget land och nu står jag med mitt folk icke långt från gränsen och väntar svar på vårt brev till vår nådige Konung, vart vi skola begiva oss. Jag vill icke undanhålla Dig, Igumen Antoni, att jag nu erfarit, att Edert folk och Edra bönder hava infallit i vårt land, slagit ihjäl våra bönder, bränt ner flera byar och bortfört mycket boskap, som vore de våra fiender och jag vill fråga Dig: Har Du givit befallning härom eller hava de gjort det av sig själva. Du vet själv, att vår nådige Konung och Eder Tsar hava slutit fred i Viborg och om Du vill hava fred, så tämj Du Dina bönder och befall dem att inte infalla i vårt land. Men om Du inte vill göra detta, och infaller Ditt folk i vårt land, så är jag också beredd att skydda vår nådige Konungs land och infalla i Edert land och där göra, vad Ni själva gjort. Och om så sker, är det Eder egen skuld att freden brutits och kriget kommit till Edert land. Därför: Handla Du Igumen så, att freden kan bestå mellan våra bägge riken. Denna gång skriver jag till Dig litet, men hälsar Dig mycket. Detta brev är skrivet i Uhlå den sjunde dagen i Juli månad (1611).»

Klosterkrönikan nämner ej heller om detta brev bevarats.

Någon tid därefter skall enligt samma källa ett nytt brev ha kommit från Erik Hare, men detta var så illa avfattat, säger krönikeskrivaren, att man har svårt att förstå det. Det framgår icke fullt klart, om Hare avsänt en kurir till konung Carl IX och avväntade hans svar i en viktig fråga eller om Hare överlämnade ett med kurir från Konungen mottaget brev till igumenen. Sannolikt var det senare fallet, men konungens brev synes i så fall ha gått förlorat. Hare förklarar emellertid, att konungens förslag skulle, om det realiserades, lända till de bägge staternas ömsesidiga fördel och åstadkomma för alltid bestående fred mellan de bägge folken. Av igumenens svar framgår, att det skulle ha gällt frågan om uppsättande på tsarernas tron av någon av Carl IX:s söner, vartill konungen önskade klostrets understöd. Igumenens svar börjar med ett konstaterande, att den Dimitrij, som uppgav sig vara

tsar Ivan IV:s son och även 1605 lyckades med litauernas hjälp bliva erkänd i Moskva såsom tsar, var mördad och att det ryska folket komme att såsom en man bekämpa litauerne. Med hänsyftning på, att Dimitrij icke var ortodox utan övergått till den romersk-katolska religionen, förklarade igumenen vidare, att man skulle till tsar välja en infödd bojar, men alldeles ej någon främmande prins med främmande trosbekännelse. Brevet slutar med följande ord: »Vi alla i det solovjetska klostret och i den sumska befästningen, liksom ock hela befolkningen i kustlandet äro ense i detta: Vi vilja icke ha någon av främmande trosbekännelse till tsar och storfurste i det moskovitiska riket utan en infödd bojar.» Brevet är daterat i den Sumska ostrogen den 11 mars 1611.

Klosterkrönikören fogar härtill den reflektionen, att »detta patriotiska svar nog icke var så särdeles angenämt för den svenske konungen» och fortsätter: »Tiden visade, att de svenska anförarna, som voro vana vid mord och plundringar, oaktat sina vänskapsförsäkringar, endast bemödade sig om, att på ett listigt sätt vinna klostrets bevågenhet, men att de i själva verket endast hade för avsikt att bemäktiga sig såväl hela kustlandet som också det solovjetska klostret. Samtidigt med att den svenske krigsöversten de la Gardie bröt det heliga fördraget och förhärjade Novgorod, samma år, 1611, på våren överföllu svenskarna likt stråtrövare klostrets vid kusten belägna samhällen och ryckte fram mot befästningarna på Kolahalvön, men de blevo, tack vare de här stationerade befälhavande vojevodernas tapperhet med förlust tillbakasläpna och fördrivna. Ännu samma år seglade de i avsikt att plundra själva klostret med små båtar till ön Kusowa i Vita Havet, som ligger omkr. 60 verst väster om de Solovjetska öarna och är skild från dem endast av en grund havsvik men enligt en gammal historieantecknares uppgift blevo de genom Guds underbara makt och tack vare de solovjetska undergörarnas böner bländade och nödgades återvända hem utan något som helst byte, sedan de legat här hela sommaren. Till följd av dessa händelser kallades också den största av dessa öar Njemetska» (den utländska ön).

Klosteranteckningarna giva vid handen, att igumenen skickade en rapport om det inträffade till Moskva, som avsände nya truppförstärkningar till den sumska befästningen. Dessa ställdes av bojarrådet under befäl av vojevoden Maxim Licharjev och streltserkapten Jelisarij Bjesednovo och ryckte den 15 augusti in i ostrogen för att »skydda kustlandet mot de trolösa svenskarnas

angrepp». Redan den 20 i samma månad avläto de emellertid följande brev till den »svenske vojevoden»:

»Till den stormäktigste och högborne Fursten och Herren Carls krigsöverste från de storryska, moskovitiska riksbojarerna och vojevoderna, de utsända krigsöversterna krigsöversten Maxim Vassiljevitj Licharjev och kaptenen Jeliarij Djenisevitj Bjesednovo göra veterligt, att i det nuvarande året 1611 ett sammanträffande har ägt rum i Stora Novgorod mellan det moskovitiska rikets munskänk vojevoden Vassilij och Eder Herre och Konung Carls krigsöverste Jacob Pontus för att komma ett gott verk och rådslag åstad, för att befästa en evig fred och för bistånd mot polacker och litauer. Och Jacob Pontus gav tillkänna, att Eder Konung Carl hade två söner och Jacob Pontus skickade sina sändebud Anzi Puchow och Anzi Maka till bojarerna, vojevoderna och representanterna för folket av alla klasserna för att de skulle sätta Eder Herres, den svenske konungen Carls son på tronen. Och bojarerna och vojevoderna och distriktsledarna, och överhovmästarna och bojarsönerna och folket av alla klasser i det moskovitiska riket valde Eder svenske Konung Carls son till tsar över det moskovitiska riket och våra bojarer av hela det ryska riket skickade sitt sändebud överhovmästaren Ivan Feodorovitj Torjekurov till Eder Konung Carl, men Edra sändebud Anzi Puchov och Anzi Maka återvände genast till Jacob Pontus. Vad angår de svenskar, som nu påstå, att det är strid vid våra gränser och vilja komma med krig till de ryska befästningarna vid (Vita Havs-)kusten, så hava våra bojarer i det moskovitiska riket om denna sak skrivit till Jacob Pontus, att han skall skriva till krigsfolket, som nu är i strid vid gränsen, att det icke skall krigiskt intränga på det moskovitiska rikets ryska jord, icke utöva fientligheter och icke åstadkomma några tvistigheter mellan Eder och oss. Och Ni, gode herrar, måste lugna Edert gräns- och krigsfolk, på det att vårt folk icke må uppretas och för att inga tvistigheter eller fientligheter må uppstå mellan våra bägge riken. Men vi, gode Herrar, hava den 15 augusti sänts från Moskva till den sumska befästningen och till områdena vid (Vita) havet av det skälet, att det här finnes mycket krigsfolk, som har samlats för att göra motstånd mot fientligheter från Eder sida. Det vill krigiskt rycka in i Edert land, men vi hava lugnat det och icke tillåtit, att det går i krig mot Eder, på det att icke fientligheter skola uppstå mellan våra bägge länder. Men till Eder, gode herrar, hava vi sänt detta brev med den sumske invånaren Neschanok Korjuchov och dem som ledsaga honom, och Ni, gode herrar, torde genast återskicka dessa våra sändebud och befalla dem att utförligt för vår räkning nedskrive Edra beslut. Men vi, gode herrar, skriva till Eder och sända detta meddelande till Eder, krigsöverstar i Edra städer Kariborg (Kajaneborg), Paldomsk (Paldame), Wouli (Uleåborg) och i hela landet Sverige. Och förundra Eder icke däröver, att vi icke underteckna det med våra vojevodiska namn, men när Ni skriver till oss och giver Eder tillkänna, då skola också vi sätta dit våra namn, när vi närmast skola skriva till Eder.»

Fader Dosifer, som kopierat detta brev i klosterkrönikan, an-

märker härtill, att detta brev bara var ett knep, varigenom man hoppades att åtminstone för någon tid kunna avvända de »blodtörstiga svenskarnas härjningar» vid Vita havet. »Ty huru energiskt de la Gardie än arbetade» fortsätter fader Dosifer, »för att få den svenske konungasonen på Moskvas tron, så omfattades detta förslag aldrig av ryssarna med undantag för Novgorod och ett ringa antal personer annorstädes.»

Några sammanstötningar kommo likväl icke till stånd mellan svenskarna och ryssarna. »Ty då de (svenskarna) blevo underkunniga om, att de ryska vojevoderna med sin krigsmakt befunno sig på andra sidan», fortsätter fader Dosifer sin berättelse, »drogo de sig tillbaka efter Onega och plundrade på vägen Tolva-området. Detta förmådde Licharjev och Bjesednovo att bryta upp från Suma, de förföljde svenskarna och drevo dem över gränserna.» Därifrån återvände de till Suma, varifrån de avsånde följande brev till Anders Ladik och Erik Hare:

»Förra året skrevo vojevoderna och djakerna (= förvaltnings-tjänstemännen) i Kolabefästningen samt igumenen Antoni och bröderna i Solovjetskijklostret till våra bojarer och vojevoder i Moskva, att Edert utländska krigsfolk hade kommit till Kola-ostrogen med krig och vapen och gjort häftiga angrepp mot den och försökt att intaga den med storm, men Gud tillstodde icke att fästningen övergick till Eder. Härefter anföllo Edert utländska folk de områden, som ligga vid gränsen, brände byar, dödade människor och togo andra till fångar. Till följd av detta brev blevo dessa Edra krigshandlingar kända för oss i det moskovitiska riket och bojarerna och vojevoderna sände oss med stor krigsmakt för att stå emot Edra fiendligheter och skydda områdena vid Vita Havet. Och vi kommo till denna ostrog den 15 augusti. Och detta år den 4 september skrevo vi till igumenen och bröderna i Solovjetskij, som (trodde?) att våra ryssar skulle bekriga Eder i Edert eget land, döda Edert folk och bränna Edra byar. Men vi hava icke skickat vårt ryska folk för att gå till strids mot Eder och veta därom intet. Men det hava vi verkligen erfarit, att Edert utländska folk har överfallit ryssarne och följande våra orter: Repola, Roukkola, Tschjolka, Kotwas, Tjosnio-ozero, ön Lovot, Vongora, Kemasjärvi och Jyskjärvi och i dessa ryska samhällen slagit ihjäl många ryska bönder och tagit andra till fånga, några hava dock undgått Edra härjningar. Bland oss har det ryktet utbredd sig, att dessa förskräckliga människor skola vid gränsen i vårt som i Edert land ha plundrat utan att vi vetat om det. Vi skola sända vårt folk för att gripa dessa rövare och få vi dem i vårt våld, så skola vi nog bringa dem till lugn. Och Edert folk bör i sitt land gå på jakt efter dessa rövare och måtte de komma att gripas av Eder. Och vi skola hålla vårt krigsfolk i lugn och befalla dem att inte tränga in i Edert land och föröva fiendskap, ty vår tsar och Eder Konung hava slutit fred och vi vilja icke störa

freden och åstadkomma strid mellan rikena. Och Ni måste också hålla Edert folk i lugn och befalla dem att icke krigiskt infalla i Ryssland och här skapa oro. Därför hava vi den 15 augusti d. å. skickat till Eder en rysk man Neschdanok Korjuhov med ledsagare och Ni skola icke hindra våra sändebud att återvända till oss och icke förvägra dem att sannfärdigt skriva till oss om allt. Men de av vårt folk, som Ni tagit till fångar, dem måste Ni, sedan Ni tagit reda på dem, återsända till Ryssland.»

De ryska befälhavarnas klagomål över »det utländska folket» i den svenska hären får nog inte anses ha varit så obefogat. En stor del av dessa legotrupper bestod av äventyrare från snart sagt hela Europa — engelsmän, skottar, tyskar, fransmän, holländare o. s. v.; hemma i Sverige voro de, säger en författare, rent av en landsplåga och de sändes under det ryska kriget ut till gränstrakterna.

Avsikten med den nya ryska framställningen torde ha varit att uppnå en gränsfred eller ett stillestånd på nordfronten, men något omedelbart resultat uppnåddes likväl ej, då förhållandena i dessa trakter berodde av utvecklingen i det inre Ryssland.

Det låg i sakens natur, att det ryska folket och då framför allt det mäktiga prästerskapet icke gärna ville såsom sin tsar se »en främmande furste av en främmande trosbekännelse». En stark motståndsrörelse växte upp, som såg landets räddning i valet av en inhemsk man till tsar. Patriarken Hermogen i Moskva, som gav signalen, kastades av polackerna i fängelse, men från det heliga Troitskaklostret predikades det mot, att en kättare skulle få bestiga den ryska tronen. Samma anda synes också ha besjälats systerklostret i Vita Havet. Resultatet av resningen blev, att man enades omkring den 16-åriga Michail Feodorovitj Romanow, som i februari 1613 valdes till tsar. Han blev stamfader för den romanowska dynastin, som störtades 1917.

Under det att dessa händelser utspelades på huvudscenen, fortsatte gränstvisterna och skärmytslingarna i Vita Havstrakten. Det förefaller, som skulle svenskarna numera icke längre dölja sina avsikter att försöka framtränga så långt som möjligt. Men de svenska trupperna voro alltför svaga eller oskickligt ledda och den ryska krigsmakten alltför stark, för att de skulle kunna tillkämpa sig något mera påtagligt resultat.

Svenskarnas avsikter avspeglades ganska klart i en i klosterarkivet förvarad avskrift av ett brev, som den svenske befälhavaren avlätit till klostrets styrelseman. Avskriften är svårtolkad och något bestämt datum för Erik Hares brev kan icke fastställas, men med all sannolikhet har det avsänts i slutet av 1611, innan

budskapet om Carl IX:s död nått honom. Med reservation för möjliga smärre felaktigheter på grund av svårigheterna att tyda vissa ställen i avskriften, är brevet av följande lydelse:

»Vår stränge Konung Carl till igumenen i Solovjetskijklostret eller den han i sitt ställe befullmäktigat och till hela brödraskapet och till den sumska ostrogen. Läs vårt brev och håll icke tillbaka det, som är oss utlovat. (?) Eder tsar Wassilij och furst Michailo¹ lovade oss för de tjänster, som vi gjorde, tre städer, nämligen den karelska staden, Kolastaden och staden Orjeschok (Schlüsselburg, tidig. Nöteborg vid Nevas utflöde i Ladoga) och bytte sedan ut Orjeschok mot den sumska ostrogen. Och vi belönade många av ledarna och deras hustrur och barn och detta veta alla de, som deltog från Nogorod och från Kola och från det stora folket (d. v. s. från Stor-Ryssland). Men vår nådige Carl har sagt: Nu är det icke lika (som det har varit) mellan oss men det skall utjämnas. Håll icke tillbaka det, som lovats oss för våra tjänster och vår nådige Herre skall icke hålla tillbaka det, som han lovat (dem som gjort honom tjänster — i avskriften: för förtjänster). Han vill inte göra slut på vänskapen, han vill bara ha den gamla gränsen till Dub och Solots (Kultakaive?). Men om Ni inte utan blodsutgjutelse återgiver oss den gamla gränsen vid Dub och Solots, så kommer vår nådige Herre med härsfakt och tager alla de honom lovade städerna och Eder sumska ostrog för de tjänster han gjort, och han vill giva de sumska ledarne belöning. Detta garanterar deltagarne (i överenskommelsen?) från Nogorod och Moskva och Stor-Ryssland. Och skicka detta brev eller en avskrift därav till Moskva, men vår Konung skall komma med en stor krigshär, om Ni icke återgiver honom gränsen vid Staroj Dub och Solots och han skall taga de utlovade städerna, om han också därigenom skulle blottställa (de viktigare stridsområdena. I avskriften 'huvudena' — golovi). Och Ni skall få höra av oss före Johannesdagen. Och av vårt folk stå 700 man 30 verst från Uleå och även annorstädes ha vi krigsfolk, ehuru vi icke känna Edra tankar. Och utlänningar från fjärran land fråga mig: Har Ni ingen ostrog i Kem? Ni måste dock där ha en egen ort, om också bara för syns och ärans skull.»

På grund av förhållandena, såsom de utvecklades på andra håll, sattes dock icke detta hot i verkställighet. Den 30 maj 1613 skriver Erik Hare till den ryske befälhavaren, att det finska gränsfolket vill att det skall bli fred och kort tid därefter föreslår han i ett nytt brev, att man skall upphöra med gränsöverfall, därest ej någon av regenterna i Sverige eller Ryssland gäve befallning därom. Igumenen och klosterbröderna i Solovjetskij hade naturligtvis icke någonting emot detta förslag och därefter träffades en gränsfred mellan klostret och Kajanadistriktet.

Den ryske tsaren synes dock ej helt ha litat på denna överens-

¹ Härmed avses tsarens frände Michail Wassilevitj Schuiskij-Skopin, en i ryska folkvisan mycket omtyckt hjälte, vilken tidvis med stor framgång ledde de ryska trupperna.

kommelse, ty han vidtog genast åtgärder för att än starkare befästa Solovjetskij-klostret och förstärkte även besättningarna i Vita Havsområdet. Tidvis hade sålunda klostret en besättning på över 1 000 man, som det måste helt underhålla. Svenskarna å sin sida umgingos också alltjämt med planer att återupptaga försöken att erövra Kola-halvön. Det är bekant, att Gustaf II Adolf i Helsingfors träffade överenskommelse med Hans von Arnim, att denne med i Nederländerna värvat krigsfolk skulle sjövägen över Norra Ishavet erövra Kola-halvön, därvid även svenska trupper från Norrland skulle deltaga, samt därifrån även försöka taga staden Archangelsk. Detta projekt kom dock aldrig till utförande.

Sverige lämnade likväl icke för alltid tankarna på en erövring av dessa områden. Klosterkrönikan uppgiver, att den allt mer blomstrande handeln på Archangelsk skulle ha varit ett lockbete för svenskarna, som ville slå under sig hela den ryska utrikeshandeln, varvid de dock hade stött på motstånd från England. Under Carl X Gustafs krig skulle sålunda åtskilliga strövtåg ha från svensk sida gjorts mot klosterostrogen, senast 1658, men utan något resultat. Tsar Michail Feodorovitj lät befästa ön »Ljepa mitt i floden Kem, men detta hindrade likväl ej fientligheternas fortsättande, utan de pågingo», heter det vidare, »ända till dess Försynen tillstodde Peter den Store att fullkomligt förintä grannlandets makt och det fientliga svenska riket».

Sedan tsar Michail avlidit och efterträts av sin son Alexej avfattade igumenen i Solovjetskij en berättelse om förhållandena i Vita Havsområdet och Nord Finland, vilken tillställdes tsaren. Denna berättelse, som kan anses som ganska betecknande för klosterfädernas syn på förhållandena, är av följande innehåll:

»Ända från det Kajanska landets gränser bor främmande folk, som behärska furstendömet. Furstendömet gränser gingo förr från det Baltiska havet, längs kusten från Limingå, till Kem, till den schomerska stenen (?) och Torneå 500 verst, och från det furstliga landet utföllo sju floder i det Baltiska havet: floden Sigowka (Siikajoki), floden Lemenga (Limmingå), floden Owluja (Uleälv), floden Ija (Ijä), floden Kem, den pärlrika floden Tornija (Torneälv) och floden Keinta (?). Men sedan fordom bodde vid dessa floder furstendömet folk och nu bor där endast utlänningar och de behärska det furstliga arvlandet vid passen sedan sjuttio år tillbaka. Och vid dessa floders källor hava dessa utlänningar härskat sedan 15 (?) år. Och de hava vid dessa floder, deras mynningar och källor uppbyggt halvtannat tusental slott och mellan dessa källor vid Maanselkä och vid sjöarna leva de odöpta lapparne. Förr betalade dessa lappar skatt endast till Tsaren och Moskva, men nu tager den svenske konungen en andra tribut av dessa lappar

och de kajanska utlänningarne hava bemäktigat sig det furstliga gränslandet, 500 verst långt och 300 verst brett.»

Avsikten med denna promemoria torde väl ha varit att hos tsaren väcka intresse för en »återförening med det ryska moderlandet» av Finland och förse honom med motiv till ett krav därpå. Det skulle emellertid dröja ännu halvtannat sekel, innan Sverige nödgades överlämna det till Ryssland.

Enligt en tradition i Archangelsk skulle svenska krigsfartyg hava belägrat staden någon gång i början av 1700-talet. I katedralen i Archangelsk finner man i förhuset i en nisch tvenne små mörsare, under vilka en inskription med stora bokstäver förkunnar, att dessa överlämnats av tsar Peter, sedan de erövrats från ett svenskt krigsfartyg 1701. Det berättas också, att det skulle ha varit två fartyg, som kommit till Dvina-flodens mynning och vilka skulle ha erövrats av försvararna och sedan av tsaren skänkts såsom grundplåt till uppbyggandet av katedralen. Enligt en annan version skulle fartygen ha gått på grund i den starkt sandförande Dvinan och övergivits av besättningen. Det skulle ha varit dessa strandade fartyg med kvarlämnade mörsare, som tsaren skänkt till kyrkan. Tydligen är det här fråga om den av Nils F. Holm i Forum Navale nr 9 (1948) skildrade misslyckade expeditionen mot Archangelsk 1701, där två mindre fartyg gingo förlorade. Stundom hörde man också, att den imponanta kyrkan i folkmun kallades för »den svenska katedralen», tydligen med hänsyftning på de svenska mörsarna, men någon allmän benämning var detta dock knappast.

Men även sedan Sverige lämnat sin stormaktsställning skulle en erövring av dessa nordliga trakter stå såsom ett önskemål. När ständernas deputerade i samband med utfärdandet av krigsförklaringen den 28 juli 1741 till Ryssland på förhand uppgjorde sin instruktion till regeringen för de kommande fredsunderhandlingarna framhölls i dem, att Ryssland skulle tvingas att till Sverige återställa allt vad det erhållit i Nystad samt därjämte området mellan Ladoga och Vita Havet. Utgången blev ju en helt annan.

Ännu 1856 kom Vitahavsfrågan upp på nytt, då Oscar I på nyåret begärde, att kejsar Napoleon III skulle vid den kommande fredsförhandlingen efter Krimkriget genomdriva, att Ryssland förband sig att begränsa sin flotta i Vita Havet. Detta föranledde dock icke till någon åtgärd. Tvisten om Kolahalvön, som på 1300-talet räknades till Skandinavien, hade ju också redan blivit definitivt bilagd genom den överenskommelse, som 1826 undertecknades i St. Petersburg mellan de bägge staterna.